

Xolniso NURBAYEVA,
 Termiz davlat universiteti tayanch doktoranti
 E-mail: nurbayevaxolniso@tersu.uz
 Tel: 95 050 87 88

TerDPning pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD L. Muxtarova taqrizi asosida

TALABALARDA GENDER MADANIYATNI RIVOJLANTIRISHNING ETNOPEDAGOGIK ASOSLARI

Annotatsiya

Mazkur maqolada talabalarda gender madaniyatni rivojlantirishning etnopedagogik asoslari hamda talabalarda gender tenglik, gender farqlar va ijtimoiy zaruriyat ularning imkoniyatlarni ta'minlash rivojlantirish dolzarb aloqador bilim va ko'nikmalarini muntazam takomillashtirishga qaratilgan fikr-mulohazalar bayon qilingan.

Kalit so'zlar: Gender, xotin-qizlar, gender tenglik, globalashuv sharoit, gender farqlar, ijtimoiy zarurat.

ETHNOPEDAGOGICAL BASIS OF DEVELOPMENT OF GENDER CULTURE IN STUDENTS

Annatation

In this article, the ethno-pedagogical foundations of the development of gender culture in students and opinions aimed at regular improvement of knowledge and skills related to the development of gender equality, gender differences and social necessity of students are described.

Key words: Gender, women, gender equality, globalization conditions, gender differences, social necessity.

ЭТНОПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ГЕНДЕРНОЙ КУЛЬТУРЫ У СТУДЕНТОВ

Аннотация

В данной статье описаны этнопедагогические основы развития гендерной культуры у студентов и взгляды, направленные на регулярное совершенствование знаний и умений, связанных с развитием гендерного равенства, гендерных различий и социальной необходимости студентов.

Ключевые слова: Гендер, женщины, гендерное равенство, условия глобализации, гендерные различия, социальная необходимость.

Kirish. Bugungi kunda o'quv-biluv jarayonida gender farqlar va o'ziga xosliklarni hisobga olish tabiiy pedagogik hodisa sifatida e'tirof etilmoqda. Biroq didaktikada ushbu hodisaning ilmiy talqini mavjud emas. O'quv-biluv jarayonida gender farqlarga oid o'ziga xosliklarni hisobga olmasdan turib, ta'lim natijasining samaradorligini ta'minlash mumkin emasligi barcha mutaxassislariga ayon bo'lmoqda. Ayniqsa, ruhshunoslar bu sohada bir qator yutuqlarni qo'lga kiritmoqdalar. Xotin-qizlarni ilmiy faoliyatga keng jalb qilish, ularning zamonaviy axborot-kommunikasiya texnologiyalariga asoslangan dasturiy ishlanmalarini, innovasion g'oyalarini, ixtirochilik, rasionalizatorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash ta'lim sohasining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Shu bois, ta'lim, ilm-fan, sport hamda sog'likni saqlash sohasida xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta'minlash 2030 yilga qadar O'zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasini amalga oshirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri etib belgilangan. «Gender tenglikka erishish strategiyasi asosan, uzoq istiqboldagi maqsadli vazifalardan kelib chiqib, qator ustuvor yo'nalishlarda amalga oshiriladi. Davlat xizmatida, ijtimoiy-iqtisodiy, oilaviy munosabatlar hamda bolalar tarbiyasi sohasida, saylov huquqlarini amalga oshirishda xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta'minlash shular jumlasidan. Gender strategiyasini amalga oshirish orqali quyidagilarga erishiladi:

- Yuqori va quyi tizimdagi davlat organlarining rahbarlik lavozimlariga xotin-qizlarni tayinlash amaliyotini kengayadi.
- Gender notumanosiblik mavjud bo'lgan davlat organlarida vaqtinchalik kvotalash tizimini joriy qilish orqali xotin-qizlar va erkaklar o'rtasidagi mutanosiblik ta'minlanadi.
- Ijtimoiy himoyaga muhtoj va kam ta'minlangan, ayniqsa qishloq joylaridagi oilalar xotinqizlarini ish bilan ta'minlash, ularga munosib mehnat sharoitlarini yaratish va ijtimoiy qo'llabquvvatlash, shuningdek, o'zini o'zi band qilishga erishiladi.
- Eng asosiysi — xotin-qizlarga nisbatan ish joylaridagi tazyiq va zo'rvonlik holatlarining oldi olinib, jamiyatda ularga nisbatan shakllangan salbiy qarashlarga barham beriladi.

Tahlil va natijalar. Gender tenglik (lotinchadan paritas – tenglik) — muvozanatli, ya'ni, hayotning barcha sohalarida (siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy) hokimiyat va qarorlar qabul qilishda erkaklar va ayollarning bir xil, teng ishtiroki, jinslar o'rtasidagi tengligi hisoblanadi. Hozirgi vaqtda siyosiy va iqtisodiy institutlarning tenglik darajasi mamlakatlar demokratiyasining ko'rsatkichi hisoblanadi va bu ma'lumotlar ko'plab xalqaro indeksdagi kiritilgan.

Global miqyosda erkaklar siyosatda ayollarga qaraganda ko'proq qatnashadi va lavozimlarni egallaydi. Mutaxassislar fikriga ko'ra, boshqa barcha kasblar orasida ayniqsa siyosat sohasida gender tengligiga erishish juda mushkul. Shunday qilib, jinsiy tafavuf bo'yicha Global hisobotga ko'ra, agar siyosiy vakillikdagi gender tengligining o'zgarish darajasi hozirgi darajada saqlanib qolsa, dunyoda gender tengligiga erishish uchun o'rtacha 95 yil, ta'lim sohasida gender tenglikka erishish uchun esa 12 yil kerak bo'ladi.

Gender tenglik bu – huquqlarning tengligi demakdir. Hayotning har jabhalarida, jumladan ta'lim tizimida ayol va erkaklarga bo'lgan munosabat hamda imkoniyatlarning tengligini anglatadi. Bugungi kunda ta'lim sifatini ko'rsatkichi sifatida ta'limda gender yondoshuvi elementlarini joriy etish tobora ommaviylashmoqda. Ta'limda gender tengligi ijtimoiylashuv jarayonini ta'minlash hamda me'yor va tushunchalarni yetkazishda, shu jumladan gender tengligi to'g'risidagi sifatli bilim olishdan teng foydalanishni anglatadi. Jamiyatda gender tengligini ta'minlashga qaratilgan sifatli ta'lim bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda, o'quv dasturlarida, o'quv adabiyotida, ta'lim jarayonida, talaba va o'qituvchilar o'rtasidagi munosabatlarda gender tengsizlik masalalariga ta'sir qilish va hal qilishga qaratilgan. Bolonya jarayonining Ijtimoiy o'lchovida (Social Dimension) Yevropa oliy ta'limining (European Higher Education Area) raqobatbardoshligi va jozibadorligini oshirish uchun muhim omil etib ta'limga mazkur sifat tavsifi berilgan.

Gender, avvalo erkak va ayol, o'g'il va qiz bolalar munosabatlarining ijtimoiy-psixologik hamda pedagogik tomonlarini qamrab oladi. Bu tushuncha yangi ijtimoiy qarashlar va madaniyatga bog'liq holda rivojlanib boradi. Tarixdagi matriarxat yoki

patriarxat tushunchalari ham bunga yaqqol misoldir. Ta'lim-tarbiya yo'nalishida gender tushunchasi faqat qizlarga taalluqli emas, chunki u o'z xususiyatiga ko'ra o'g'il va qiz bolalar orasidagi munosabatlarni tavsiflab ta'riflaydi, ya'ni, ijtimoiy rollar, faoliyat shakllarining bo'linganligi, xatti-harakat va individlarning psixologik xarakteristikalarida o'ziga xosliklar mavjudligini o'rganadi. Ko'rinib turibdiki, olimlarning gender so'zini termin sifatida o'rganishni taklif qilishlari nafaqat psixosozialitika yoki jamiyatshunoslik, balki turli sohalar, jumladan pedagogika va tilshunoslikda ham keng qo'llanishiga yo'l ochib berdi. Bugungi kunda bu yo'nalishlar tarkibida gender pedagogikasi va tilshunosligi shakllanib, gender munosabatlari, gendercha tahlil, gendercha tenglik kabi mavzularda tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Ma'lumki, biologik va ijtimoiy xususiyatlardan tashqari gender omillarga madaniy xususiyatlar ham ta'sir ko'rsatadi. Muayyan madaniyat insoniyat tomonidan dunyohaqidagi bilimlarni anglash va tartibga solish davomida vujudga kelgan narsapredmet, voqeliklar bo'lib, u milliy gender qarashlar shakllanishida muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

Genderchilikda gender farqlarning tashkil topish jarayoni odatda ijtimoiylashtirish jarayoni bilan bog'lanadi. Ijtimoiylashtirish—bu, individ tomonidan jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida faoliyat yuritish imkonini beruvchi bilim, me'yor va qadriyatlarini o'zlashtirish jarayonidir. Ijtimoiylashtirish o'z ichiga ta'sir etishning ijtimoiy nazorat qilish jarayonlarini qamrab oladi. Masalan, ta'lim-tarbiya, yoki uning shakllanishiga ta'sir qiluvchi tabiiy jarayonlar. Bugun ijtimoiylashtirishning muhim qismi bo'lgan gender munosabatlar psixologiya, sotsiologiya, pedagogika kabi fanlar tomonidan jadal o'rganilayotganligi bu yo'nalishda qilinishi kerak bo'lgan ishlar ko'pligidan darak beradi.

Genderning sotsiumdagi rollaridan kelib chiqadigan ijtimoiy tabaqalanish, va ayni paytda nutq, uslub, kiyim va xatti-harakatlarda namoyon bo'luvchi jihatlar ham bu yo'nalishning muhim sifatlarini tashkil etadi. Gender rollar erkaklar va ayollarning mehnati, vazifalariga doir qarashlarning bo'linishida ham namoyon bo'ladi. Psixologik rivojlanish va pedagogik qarashlarda sohalar mutaxassislari "differensial ijtimoiylashuv" atamasidan gender rollarini o'rganish maqsadida foydalanmoqdalar. Bunda differensial ijtimoiylashuv jarayoni ko'pincha bola tug'ilishidan avval vujudga keladi. Har bir jamiyatda bola tarbiyasi bosqichlarida, keyinchalik butun umri davomida "erkaklarga xoslik" va "ayollarga xoslik" deb nomlangan tushunchalarga xos me'yor va stereotiplar mustahkamlanib boradi. V.fon Humbold jinslararoq to'g'risida to'xtalib, jumladan quyidagi fikrlarni aytgan:

"Erkaklik qiyofasida chiroy va jozibaga qaraganda qat'iylik ko'proq farqlanadi;

erkaklik tushunchasi juda aniq va puxta, ular orasidagi munosabat esa o'ta oddiy;

erkak xarakteri kuchli va barqaror, ammoba'zan bir yoqlamalik va dag'allikni ifodalaydi.

Barcha erkaklikka xosliklar oydinlashtiruvchi, barcha ayolga xosliklar ko'ngilni iydiruvchidir. Biri hayotga nur (ro'shnolik) olib kirsas, ikkinchisi muhabbat keltiradi. Ayolning tabiati ayolni mashaqqatlarga bardosh beruvchi qiladi, (jamiyat qonun-qoidalariga binoan) erkaklik kuch-quvvati bilan hamnafas ayol shiddatkorlikdan ozod bo'ladi, shunga ko'ra ayol o'z vafodorligi bilan ko'zlagan maqsadiga erishadi".

Mamlakatimizda so'nggi yillarda gender tenglik tamoyilini jamiyatga singdirish bilan bog'liq amalga oshirilayotgan islohotlar diqqatga sazovordir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2020-yil 23-sentabr kuni Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 75-yubiley sessiyasida o'zbek tilida so'zlagan nutqida O'zbekistonni siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy modernizatsiya qilishning ustuvor yo'nalishlarini ko'rsatib, gender masalasiga alohida to'xtalib o'tdi. Jumladan, "Biz uchun gender tenglik siyosati ustuvor masalaga aylandi. Xotin-qizlarning muammolarini o'rganish, ishsiz xotin-qizlarni mehnat bozorida talab yuqori bo'lgan kasb-hunarlariga o'qitish, ish bilan ta'minlash ishlari tizimli yo'lga qo'yilmagani, yordamga muhtoj bo'lgan va og'ir ijtimoiy ahvolga tushib qolgan xotin-qizlarga ijtimoiy-huquqiy, psixologik va moddiy yordam ko'rsatish, ularni ehtiyojmandlik holatidan chiqarishga qaratilgan ishlar samarali tashkil etilmagani, xotin-qizlarning huquqiy madaniyatini oshirish, ular tomonidan sodir etilayotgan huquqbuzarliklarga sabab bo'lgan omillar va shart-sharoitlarni bartaraf etishga hamda huquqiy oqibatlarini targ'ib qilishga qaratilgan tadbirlar ko'lami yetarli emasligi, hududlarda, ayniqsa, qishloqlarda voyaga yetayotgan qizlarning iqtidorlarini o'z vaqtida aniqlash, ularni ro'yobga chiqarishga ko'maklashish tizimi joriy etilmagani kabilar shular jumlasidandir. Mazkur muammolarni hal etish bugungi kunda mamlakatimizda xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash, gender tengligini ta'minlash, xotin-qizlarning mamlakat iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida faolligini oshirish yo'lidagi asosiy vazifalar hisoblanadi.

Xulosa. Zamonaviy sharoitda oliy ta'lim tizimida talaba-qizlarning jamiyatdagi siyosiy-ijtimoiy ishtiroki dinamikasi, ilmiy salohiyatni egallashdagi faoliyati, mehnat bozorida bandlik darajasi, nikoh munosabatlarida qadriyatli endashyvlar haqidagi faoliyati tarixiy davrlar nazariyalari bo'yicha tavsiflanadi. Gender yondashyvi va shaxsga qadriyatli yondashyvi asosida talaba-qizlarning ijtimoiy faolligini rivojlantirish bugungi kunda ta'lim sohasi hamda yoshlar ma'naviy saviyasini oshirishga xizmat qiladi. Shunday ekan, ta'limda gender tenglikni amalga oshirish harakati o'qituvchidan boshlanib, uning kasbga tayyorlash bosqichidan, to'zluksiz malaka oshirish bosqichigacha, butun faoliyatini qamrab olishi kerak. Shu bois, oliy ta'lim muassasalarida talabalarning kasbiy bilim va ko'nikmalardan tashqari, ularga muhim hayotiy ko'nikmalarni, shu jumladan tahliliy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini, muammolarni hal qilish, moslashuvchanlik, shaxslararo muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish, shuningdek mustaqil va hamkorlikda ishlashga o'rgatish gender kompetentlikni shakllantirish juda muhim hisoblanadi. Buning uchun oliy ta'lim tizimiga gender yondashuvni tatbiq etish va uni boshqarishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish talab etiladi.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan quramiz. – T.: "O'zbekiston", 2017. – 488 b.
2. O'zbekiston Respublikasida xotin-qizlarning ahvoli to'g'risidagi ma'ruza. Mualliflar guruhi: G'ulomova D., Saidova G., Qobulova D., Norboeva T va boshqar. UNOPS loyihasi asosida nashr qilingan. - T.: 1999. - 96 b.
3. O'zbekiston Respublikasining "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi qonuni. 2019-yil, 2-sentabr.
4. Akchurin B.G. Duxovnaya i telesnaya organizatsiya cheloveka. – Ufa: Izdvo "Bashkir", un-ta, 2001. -257 s
5. Gender i kultura. – Dushanbe: Aziya-plyus, 1999. – 96 s.
6. Gumboldt V. fon. Yazik i filosofiya kulturi. – Moskva, 1985. – S. 142-159.
7. Money, John. (1952). Hermaphroditism: An Inquiry into the Nature of a Human Paradox. Thesis (Ph.D.), Harvard University press.
8. Stoller R. J. Sex and Gender: The Development of Masculinity and Femininity. – United Kingdom: Routledge, 1994. – 400 p.

9. Zdravomislova Ye.A., Temkina A.A. Sotsialnoe konstruirovaniye gendera. Sb. "Vozmozhnosti ispolzovaniya kachestvennoy metodologii v gendernix issledovaniyax". – Moskva, 2001. – S. 49.